

GÜMÜŞHANE VE BAYBURT MASALLARI*

Ömer YILAR**

İnsanlığın ortak ürünlerinden olan masal, ülkemizde 20. yüzyılın başlarına kadar halk arasındaki yaygınlığına rağmen aydınlar arasında ciddiye alınmamak şöyle dursun önemsiz kelimesinin içini dolduran en yaygın kullanıma sahip kavramlardan birisi olmuştur. Birçok alanda olduğu gibi kültür değerlerimizi koruma ve önemseme konusundaki eksikliğimizi ancak batılı bilim adamlarının, çalışmalarıyla farketmişiz.

Ziya Gökalp ile başlayan masal derlemelerini bilimsel yöntemlere uygun olarak gerçekleştirme çabası, Cumhuriyet sonrası yaygınlaşsa da bu konuda yapılan ilk çalışmalar nitelik bakımından istenilen seviyede olmamıştır. Genellikle bilimsel metotlara uygun olmayan derleme faaliyetleri ve gönüllülerin kişisel çabaları ile ülkemizin her tarafında keşfedilmeyi bekleyen bu kültür hazinelerini gün ışığına çıkartmak ve bunlardan yeterince yararlanmak mümkün olmamıştır. Yapılacak iş, bu işi bilimsel esaslara göre yapanları örnek almaktır, öyle de yapılmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan' ın 1957'de kurulan ve 1958'de açılışı gerçekleştirilen Atatürk Üniversitesi'ne geliş bu konudaki ilmi çalışmalar için önemli bir gelişim basamağıdır. Kaplan Hoca, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki zengin halk kültürünü hemen farketmiştir. 1959 yılında öğretime başlayan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kurarken halk edebiyatı alanında çalışacak öğretim elemanı kadrosunun kurulmasını sağlamıştır. Prof.Dr. Mehmet Akalın, Prof. Dr. Muhan Bali, Prof.Dr. Bilge Seyidoğlu, Prof.Dr. Saim Sakaoglu, Prof. Dr. Umay Günay, Prof. Dr. Fikret Türkmen ve Prof.Dr. Ensar Aslan, sırasıyla ve yakın bir zaman aralığıyla bu kadroyu oluşturan önemli bilim adamlarıdır. Eserleri ve yetiştirdikleri öğrencileri ile Türk kültürüne yaptıkları minnete layık değerli katkı ve hizmetlerine devam etmektedirler.

Prof. Dr. Saim Sakaoglu, çok küçük yaşlarda ninesinden zevkle dinlediği masalları, bir gün bilimsel olarak inceleyeceğini ve ömrünü bu konulara yani halk kültürüne adayacağını elbette o zamanlar bilmemektedir. 1965 yılında İstanbul

* Saim SAKAOĞLU, Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Ankara, 2002, Akçağ Yayınları, XVI+558 s.

** Okutman, Atatürk Üniversitesi, K.Karabekir Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği A.B.D.

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olan hoca, Tokat'taki öğretmenlik görevinden 1967 yılında ayrılarak Atatürk Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde asistan olarak göreve başladı. Sakaoğlu'nun Türk Dili asistanlığı devrini çok kısa süre ve gönüllü olarak Halk Edebiyatı sahasına geçerek bilim dalını değiştirdi.

Hocası Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın danışmanlığında doktora çalışmasına başlayan Sakaoğlu, değişik konular üzerinde durduktan sonra, hem M. Kaplan'ın, hem de bölüm başkanı Prof. Dr. Selahattin Olcay'ın uygun görmesi üzerine Gümüşhane ili masalları üzerinde çalışmaya karar verir. 1969 yılının yaz aylarında ili kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına dolaşarak derlediği masallar üzerine hazırladığı “Gümüşhane Masalları / Metin Toplama ve Tahlil” adlı tezini 26 Mart 1971 Cuma günü Hacettepe Üniversitesi'nin, o yıllarda merkez binasında bulunan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, kendi ifadesiyle “güzel bir odada”, savunur ve “Edebiyat Doktoru” unvan ve payesini almaya hak kazanır. Hocası Kaplan dışındaki jüri üyeleri, Prof. Dr. Şükrü Elçin ve Prof. Dr. Selahattin Olcay'dır.

Cumhuriyetimizin 50. yılında Atatürk Üniversitesi tarafından 3000 adet basılan kitap büyük ilgi görmüş, Halk Bilimi sahasında çalışan araştırmacıların önemli başvuru kaynakları arasında yer almıştır.

Otuz yıl sonra bu eseri küçük değişikliklerle Akçağ Yayınevi bastı ve bu değerli eseri özellikle genç araştırmacıların kütüphanelerine koymaları için yeni bir fırsat doğdu. Hemen belirtelim ki kitabın içeriği aynen korunmuş. Bu konuda kitabın yazarı Sakaoğlu, kitabın “İkinci Baskı'ya Ön söz” kısmında aynen şunları söylüyor: “Bu eserimizin 1973 baskısındaki dizgi hatalarının dışında başka bir yerine dokunulmamıştır. İmlâ başta olmak üzere kitabımızın özgünlüğünü ilk amaç edindik. Araya giren 30 yıllık dönemde dilimizde görülen gelişmenin izlerini de, yeni eserlerimizin diliyle karşılaştırarak kolayca görebilirsiniz.” En belirgin fark kitabın kapağı ve adında göze çarpıyor. 1989 yılında Bayburt'un il olması ve Gümüşhane'nin bazı ilçeleri'nin bu ile bağlanması sebebiyle Sakaoğlu Hoca, kitabın adını “Gümüşhane ve Bayburt Masalları” olarak değiştirmiştir.

Temelde metinler ve incelemelerden oluşan kitap, giriş ve 4 bölümden oluşmaktadır. Giriş ve bunu takip eden 3 bölüm incelemeye, son bölüm ise metinlere ayrılmıştır.

Giriş kısmında masalla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiş ve farklı uluslarda bu kavramla ilgili etimolojik incelemeler yer almıştır. Yine bu kısımda masal konusunda yapılan çalışmalar çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır. Dünya ve Türk masal kitapları da giriş bölümünün konuları arasındadır. Eserde 52 sayfalık bir yer tutan giriş kısmı, bu çalışmadan sonra yapılan çok sayıdaki bilimsel araştırmada kullanılmış ve halâ kullanılmaya devam edilmektedir.

“Birinci Bölüm”, “Gümüşhane Masallarını Derleme Şekli” başlığını taşıyor. Burada masal derlemede karşılaşılan güçlükler ve dikkat edilmesi gereken

hususlarla birlikte eserde yer alan metinlerin nasıl ve nerelerden derlendiğine ilişkin açıklamalara yer verilmektedir.

İkinci Bölüm’de Gümüşhane ve Bayburt masallarının sınıflandırılması ve incelenmesi yer almaktadır. İncelemeye konu olan 70 metin, Anti Aarne-Stith Thompson tasnifinin en son şekli esas alınarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca incelenen masalların sonunda bu masalların varyantları da belirtilmiştir. Bu bölümde incelenen 70 masaldan 3 tanesinin “Hayvan Masalı”, 64 tanesinin “Asıl Halk Masalı”, 2 tanesinin “Fıkra”, 1 tanesinin de “Zincirlemeli Masal” olduğunu öğreniyoruz.

Eserin Üçüncü Bölüm’ü incelemeye konu olan bu masalların ortak unsurlarını kapsamaktadır. “Temler”, “Kahramanlar”, “Çevre”, “Şekil-Epik Kanunlar-Formeller”, “Adetler ve İnanmalar” şeklinde 5 başlık altında incelenen bu ortak unsurlar, alt başlıklarla beslenerek kitabın içeriğinde önemli bir yer tutmuştur. Bu sayede kültürümüzü şekillendiren, halkın düşüncü biçimini anlamak daha kolay olacaktır.

Dördüncü Bölüm, “Metinler” başlığını taşımakla beraber kitabın hacim olarak en çok yer kaplayan kısmı, 261 sayfa. Burada yer alan metinler, yukarıda değindiğimiz gibi 1969 yılında Gümüşhane’den yapılan derlemelerden oluşmaktadır. Yaklaşık 400 masal derlenmiş, bunlardan 70 masal metni çalışmaya esas teşkil etmiştir. Metinler, anlatıma müdahale edilmeden yazıya geçirilmiştir.

Kitabın sonunda, “İndeks”, “Lügatçe” ve “Bibliyografya” yer almaktadır.

Toplam 575 sayfalık bu kıymetli eseri ilim dünyamıza kazandıran hocamıza şükranlarımızı sunarken, eserin yeniden basımında emeği geçen herkese kültür dünyamıza katkılarından dolayı teşekkürü borç biliriz.